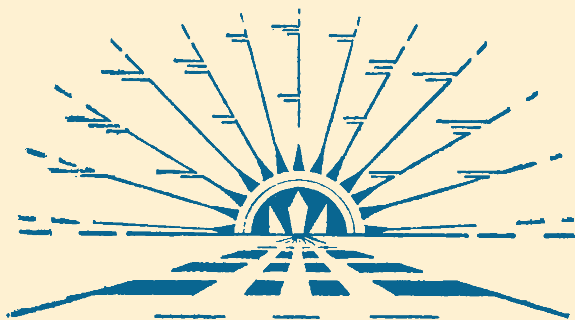
ВАСИЛЬ ОНУФРІЄНКО

ЗЕМЛЯ НЕЗАБУТНЯ

ПОЕЗІЇ

СІДНЕЙ 1976

EX
LIBRIS
ПЕТРО́
КРАВЧЕНКО́

ВАСИЛЬ ОНУФРІЄНКО

ЗЕМЛЯ НЕЗАБУТНЯ

ПОЕЗІЇ

1976 р.

Сідней — Мельбурн

WASYL ONUFRIENKO

THE UNFORGETTABLE COUNTRY

POETRY

Обкладинка графіка Михайла Бутакова

УКРАЇНА

Цикл

Різно тебе називали свої і чужі,
Різно тебе проклинали й любили,
Що ж, простягались до тебе й ворожі ножі,
Й руки синів, наче лагідні крила.

Бранкою ніжною ти увижалась чужим,
З косами русими й лагідним зором,
Що віддається рукам ненаситним міцним,
Втративши силу, відвагу і сором.

Раєм земним увижалися ниви твої,
Хати, сади серед теплого літа...
Чи не тому над тобою кипіли бої,
Стріли свистіли й гриміли копита?

Хто ж ти така? Чи ти справді вже цілі віки —
Щедра коханка наїзників лютих,
Що не бажає своєї м'якої руки
Поворухнути в накинених путах?

Ні ,не коханка і бранка! Ти — мати сумна,
З сивими косами й струдженим тілом,
Чистого серця твого золота глибина
Болем покрита сто раз наболілим.

Сієш і жнеш ти, складаєш снопи золоті,
Падаєш в горі й підводишся знову,
Дітям шепочеш свої заповіти святі:
Землю любити і матірну мову.

О, посилала не раз ти хоробрих синів
Мститись катам за хижацькі наскоки,
Добра була ти, поки не підводився гнів,
Не заливав твоє серце глибоке.

Мука тоді виливалась вогнями пожеж,
Сльози тоді розліталились, як стріли...
О, ти жила, і живеш, і біду проживеш,
Серце не згине твоє наболіле!

Ні, не коханка і бранка, ти — мати сумна,
В праці одвічній похила й змарніла,
Чи не у тебе сорочка подерта брудна
Терпко прилипла до мокрого тіла?

Ти ж це стоїш над сумним і холодним Дніпром,
Звисло в руці золоте перевесло,
Мрієш про щастя, описане в казці пером,
Щастя, що вмерло, і ще не воскресло.

В тебе це працю щодня відбирають твою,
Сонця й землі найцінніші щедроти,
Тільки на те, щоб тебе й твою добру сім'ю
Голодом хижим навіки збороти.

Ти це обкрадена мати голодна моя,
Боса й обдерта, як біль, як розпука.
Вдень і вночі тобі чорна отруйна змія
Жалом у серце обпалене стука.

Скільки ти диму пожеж перейшла й попила!
Що ж, на лиці в тебе згару насіло...
Ні, ти нікому коханкою в руки не йшла,
Не простягала натруджене тіло.

Бачу: стоїш ти і дивишся в обрій німий,
Вгадуєш долю і сниш про минуле...
Думкою просиш, щоб всюди твій голос сумний
Діти — синове і дочки — почули.

Не вб'ють душі, о, ні, її не вб'ють!
Вогнем її попалять, як палили,
Зженуть на ній свою жорстоку лють
І дикий тиск руїнницької сили.

Та ми в житті із потайних криниць
Знаходили все животворчу воду,
І мили душі в блискоті зірниць
В перепочинках довгого походу.

Не вб'ють і тіла: воля степова
І дуб дали свої цілющі соки.
Після пожеж росте нова трава
І виростає дерево високе.

Ні, не вб'єте! Нас печеніг не вбив,
Монголи й турки — вже за нас не дужчі,
А ми живем — на гонах світлих нив
Ще житимуть нащадки невмирущі.

Не вірю я, що так нам мало бути,
Не вірю я в якісь твої гріхи.
Я тіло бачу лиш твоє закуте
Й до тебе загороджені шляхи.

Я бачу ще, що більше нетерплячих
І сміливих виходять з темноти
До уст твоїх скривавлених, гарячих
Цілющого напою піднести.

Я бачу: там частіше іскри сяють
І чую я точил підземний шум:
Сокири гострять ті, що не вмирають,
Пройшовши муки всім катам на глум.

Ламають те, що можна поламати,
Згинать те, що гнеться, мов гілля.
Та є такі, якими горда мати,
Якими горда скована земля.

Невгнуті є — апостоли, якими
Палає правда в тиші й темноті.
І скільки нас вперед за ними йтиме?
І скільки нас не зблудиться з путі?

Три покоління приходять на свято велике,
Три покоління безсмертного славного роду,
Що прожили лихоліття, голодне і дике,
Що не закінчили ходу — до щастя походу.

Ні, ми не вмерли, батьки наші вижили муку,
Силу свою нам дали, загартованому в болі.
Три покоління — рукою тримаючи руку,
Разом ідуть у майбутнє до правди і волі.

Люди виходять з неволі на волю і всюди
Гордо ростуть, наче дерево в вітрі погіднім...
Ні, ми не гірші — ми також незнищені люди
З серцем гарячим і словом нездоланим рідним.

Хай же розкажуть діди наші мудрі і сиві,
Як нам робить, щоб почате закінчити діло,
Щоб зацвіло колись колосом стиглим на ниві,
Щоб у піснях і у вільнім труді задзвеніло.

1965 р.

Не нам заповіт — підставляти обличчя,
Коли налітає ворожий удар,
І хати горять, як посохле паліччя,
Сягаючи димом осмалених хмар.

Не нам заповіт — пригинаючи спину,
Ставать на коліна в своєму дворі
І зайді чужому, негідному сину,
Безмовно робить від зорі до зорі.

Ні, в наших серцях — вікові заповіти,
Нерушні, твердіші твердої стіни:
Коли простягає хтось руку на діти —
Берися за зброю, дітей борони.

Коли хтось мудрує ув око вцілити —
У голову вражу без промаху бий,
Ніхто хай не йде нашу землю ділити
І хліб забирать загорьований твій!

Коли піднімається постать зміїна
За горло вхопити тебе з-за плеча, —
Звалити на землю її під коліна
І голову стягти ударом меча!

І поки давитиме чорна навала,
У пам'яті хай нам всім дзвоном дзвенить:
Вживай половину заліза на рала,
А другу — на зброю, життя боронить!

А я таки вірю, що серця нам кат не уб'є:
Багато було їх, а ми живемо і не гинем.
Вмирає лиш той, хто на ноги уже не встає,
Хто рід не продовжує сильним, гартованим сином.

Хай рани болять ,нехай терпнуть часами рубці,
Не вперше нам гоїть посічене січами тіло.
Ніхто ще не жив так, щоб меч не здригнувся в руці,
Щоб кров'ю не бризнуло, серце щоб не заболіло.

Не нам лиш болить, хоч свій біль найгостріше пече,
Братів у нас більшає — будем їх далі шукати,
Щоб нам до плеча приєдналося дружнє плече
Тоді, коли прийде остання година розплати!

Не кожному умерти, як герою,
Судилося в нерівному бою
Під скрегіт куль в бадиллі сухостю
Чи навесні в зеленому гаю.

Могил забутих нам не полічити,
Як зір, що зникли в безвість голубу,
Лице землі, дощами й вітром мите,
Їх береже в холодному глибу.

Та що було б, коли б незнана сила
У ніч одну весняну чарівну
Вогні на всіх могилах запалила,
На всіх, хто вмер у визвольну війну?!.

О, земле славна! Маєвом вогненним
Ти б зацвіла в притишеній імлі,
Ти стала б всім героям безіменним
Вінком гарячим рідної землі!..

Цвіла б ти вся, палала б далиною,
І, може, в цю у неповторну мить
Побачили б, якою нам ціною
За право жити довелось платить!..

В нас буде Пантеон на березі Дніпра,
Усе для нього є і все для нього буде:
У зелені дерев заквітчана гора
У камінь, і метал для вічної споруди.

Ми знайдемо усіх із пам'яті і книг,
Хто велич дав землі, назад здобутій з бою,
І будемо ходить туди з усіх доріг —
У невмирущий храм над синню Дніпровою.

Героїв грізний дух і світлий дух умів
Заповнять храм ясний багатства, слави, сили.
І, Мамо, в тисячах облич твоїх синів
Ти будеш та, яку вбивали і не вбили!..

«Засни, засни...» — шепоче тихо втома,
«Не спи, не спи!» — мов дзвін, гудуть турботи.
І вже в думках — дорога незнайома,
Низини чорні, соняшні висоти.

У снах встає прожите й пережите,
У мріях — те, чого ще не бувало.
І де ж той шлях, яким іще ходити,
Бо йшли й ішли — і все, здається, мало?

Бо йшли і йшли, а лиш на півдорозі,
І ще землі попереду півколо,
А десь там ждуть голодні, голі, босі,
Десь щастя ждуть, що блисне ясночоло.

Хатки горбаті, вицвіла солома,
І в праці дні й неділі, і суботи...
«Засни, засни...» — шепоче тихо втома,
«Не спи, не спи!» — мов дзвін, гудуть турботи.

1962 р.

БАНДУРА

Прожила ти, в путях не вмерши,
Хоч зазнала жорстоких мук
Від тих днів, коли в струни вперше
Вдарив помах кобзарських рук.

Чи не віщий Боян з тобою
Славу київську в пісню клав,
Чи не ти у боях з ордою
Умирала в роздоллі трав.

І, як фенікс, жива вставала
І співала в майбутні дні,
Як вмирала і оживала
У диму, в бойовім вогні.

Чи не ти у ясир ходила,
І за тінню залізних ґрат
Твоя ніжна співоча сила
Була голосом рідних хат?

А в роки, коли хмарні тіні
Розвівалися в сонця грі,
Ти співала в саду дівчині,
Наче рідній своїй сестрі,

Про любов про палку козачу,
І про сльози, надії й сміх...
Нашу світлу, як небо, вдачу,
Ми приклали до струн твоїх.

Обійшла ти усі дороги,
Обспівала усі сади,
Нас будила у час тривоги,
Потішала у час біди.

В чужину ти прийшла із нами,
Побувавши в вогні палкім,
Щоб нас тут зігрівать піснями,
Струнним словом дзвінким своїм.

Не вмирай же! Із нами всюди
Будь, як наша душа жива!
Хай свої й незнайомі люди
Чують, як наш народ співа!

1959 р.

Бойовища запилене небо сухе і похмуре,
Перетоптаний степ і порубані в січі тіла.
І зненацька, мов дзвоник, несміливий бренькіт
бандури, —
То зродилась героям у пісні довічна хвала.

І пішла з бандуристом степами-дорогами в люди,
І озвалась в серцях, і лягла кобзарям на уста,
Щоб всі мертві жили із живими довічно повсюди,
І щоб слава була їм, як сонце, ясна і свята.

ПІСНЯ ПРО САГАЙДАЧНОГО

Над степами орли попід хмари літають,
Над Лиманом кигичуть-співають чайки...
Ой, літають вони, з далини виглядають,
Чи не їдуть в похід по Дніпру козаки.

Чи не їдуть з неволі братів визволяти
З Сагайдачним Петром запорозькі човни?
Гей, готові до січі, до бою-відплати,
Україно, твої чорнобриві сини!..

Напивалися диму татарські аули
І вогню наїдались турецькі міста.
«Сагайдачний іде!» — і тепер не забули,
Як козацька приходила помста свята.

Ой, у Києві свято — аж серце холоне,
Всюди радости спів, всюди грає-гуде...
Зустрічають кияни, виспівують дзвони —
Сагайдачного військо молитись іде.

Над степами орли попід хмари літають,
Чорноморські чайки задивились в Дніпро,
Виглядають згори та у вітру питають,
Чи не прийде новий Сагайдачний Петро?..

НА СТАРИЙ МОТИВ

Чом сумний ти такий, на обличчі захмарен?
Чи убив побратима у січі татарин?
Чи коня вороного скосила недуга,
Чи не знайдеш ніяк собі вірного друга?

Ні, я вірного маю давно побратима,
Із міцною рукою, з зіркими очима,
Є ще в мене хороші, некуплені друзі,
А мій кінь вороний випасається в лузі.

Чом сумний же такий ти? Чи батька убили,
Чи село твоє рідне невірні спалили?
Чи погнали в дорогу суху несходиму
У ясир і сестру твою й матір до Криму?

Ні, мій батько живий, і село — над рікою,
І матуся удома, і брат із сестрою.
А сумний я... Залишмо на доброму слові:
Не годиться про це говорить козакові.

З ЦИКЛУ «АВСТРАЛІЙСЬКІ НАСТРОЇ»

Часами забудеш, що хмари існують на світі,
Немає ні згадки цілющого вітру й дощу.
Німіють лани, пожовтілі, мов печі, нагріті,
І я до мандрівця незнаного криком кричу:

«Не йди у пустелю, забудь про горби синюваті,
Забудь, що між пісками знайдеться затінь оаз.
Хіба ти не чуєш, як спекою дихає в хаті,
І вітер, можливо, на тиждень, як свічка погас?..

Вночі прохолоди не знайдеш, мабуть, і в печері,
Краплини роси — найдорожчі, як щастя, як рай...»
А тиша пекуча — і в вікна, і в стелю, і в двері,
І звідкись шепоче хтось тихо й лукаво:
«Звикай!»

Коли рейки гудуть, я, здається, прямую додому,
В пароплаві — я знову неначе додому пливу.
І вже бачу свій берег у сивім тумані густому,
І руками хапаю холодну вологу траву.

Це хвороба якась, для якої не знайдеться ліку,
Так і буду ходить, прислухатись до звуків усіх,
І ловить, мов сліпець, щось знайоме з раптового крику,
І обходить чужий безтурботний і радісний сміх.

На подвір'ї своїм, обтинаючи рози колючі
І вдихаючи пахощі в'ялого листя й трави,
Забуваю, що я не на Ворскли порізаній кручі,
Де ходив, обходив всі кущі, всі балки і рови.

Все здається, що сон промине і нестане цих видив,
Евкаліптів, цикад, кукабар і багатих вітрин,
Прийдуть давні сусіди чи діти колишніх сусідів
І стара батьківщина — на місце чужих батьківщин.

1959 р.

Повівай мені, вітре осінній, у вікна,
Сип туманом удень, бий дощем уночі,
Бо ще серце до тебе якслід не привикне,
А весна вже сміється, з-за моря йдучи.

Не приносить тут осінь гіркої турботи,
Тут не та вона, знана бабуся стара,
Що заходить непрохана в кожні ворота
І, завіяна снігом, в полях умира.

Тут, мов дівчина, осінь, засмучена трошки,
Та весела так часто, ясна і дзвінка,
Бо цвітуть і жоржини, і рожі, й волошки,
І трава шелестить, мов зелена ріка.

Повівай мені, вітре, у вікна, у двері,
Навівай мені думи з пітьми, з далини, —
Вони стануть рядками колись на папері,
Підуть думи чужі зустрічати вони.

Коли вітер шумить у вечірню годину,
Я вслухаюся в шепіт знайомий глухий,
І у спогадах лину, і лину, і лину,
Мов читаю щоденник неписний свій.

Щось у пам'яті встане гаряче, мов літо,
Щось холодне пролине, мов біла зима:
То здається — життя не намарно прожито,
То здається, що спереду й ззаду пітьма.

То засягає надія, і мов пелюстками
Віє вітер весни із квітучих садів...
І життя тоді манить своїми шляхами,
По яких я ніколи ніде не ходив.

1961 р.

Не гуди, не гуди і не клич мене з хати,
І не муч мене криком, спинившись в путі.
Не піду я нікуди вже щастя шукати —
Находився я досить, здається, в житті.

Не вросту я корінням, не стану тут дубом,
Хоч не стану й бездомним клубком кураю:
Що було колись любим — залишиться любим,
І не змінить ніщо давню душу мою.

Я знімуся й покину подвір'я і хату,
Тільки вже не для мандрів, а рушу тоді,
Коли в світі почую: встають на відплату
Моїх друзів далеких сини молоді.

ВОТЛ-ТРІ

Жовта квітко незнана, тебе я побачив уперше,
Коли вийшов у ліс подивитись на землю чужу...
Сотні вражень колишніх роками із пам'яті стерши,
Я тебе, мов усмішку нової землі, бережу.

Із бараків тоді я потрапив ізнову в бараки,
І хоч снігу й морозу ні сліду ніде не було,
Повівало їдкими прибоями сірої мряки
І крізь стіни бляшані втікало від печі тепло.

І мов сонце веселе, у лісі зустрів між кущами
Тебе, дику красу, деревину чужу золоту.
До бараку приніс, і мов стало ясніше між нами,
І запахло весною, й зими я забув гіркоту...

Пахло медом гілля, я не знав йому назви — не шкода,
Є на світі чимало, що назви не знаєш ніяк...
Цвіт м'який, мов пушок, і жовтавий, немов позолота.
Я пізніше узнав: це весни австралійської знак.

Наче друга любов ти на серці лежатимеш, квіте,
Між рослин, що цвітуть тут у холод, цвітуть у тепло.
Це тобою уперше було моє серце зігріте
На землі, до якої нещастя гірке привело.

1960 р.

Спокійна вулиця і вицвілий паркан,
Садок, будинок віку нестарого...
Отут життя мого примхливий капітан
Сказав спустити якоря важкого.

Вже не одну спокійну весну тут зустрів
І не одну ще весну тут зустріну.
Цей дивний край такий: своїм теплом зігрів,
Не вбивши в серці кинуту країну.

Старітиме паркан, лице брунатних стін
Чорнітиме на теплому осонні,
І мрій моїх швидких шалений перегін
Спинятимуть життя шосткі долоні.

Десь блискавки і грім зринатимуть в пітьмі,
Сюди лиш долинатимуть луною
І завмиратимуть їх відгуки німі
Під евкаліптів сивою стіною.

Та серце встане, мов натягнена струна,
Воно чекає доторку легкого...
Садок, паркан старий і вицвіла стіна
Впадуть униз, кудись до дна мулкого.

Заграє хвилями знайомий океан,
Вітрець лиця торкнеться, наче мати,
Коли життя мого примхливий капітан
Іржавий якір скаже підіймати...

1957 р.

Чи дні порівняти із птицями,
Що линуть у даль голубу?
Чи дні порівняти з криницями,
Де мовкне вода у глибу?

Чи дні порівняти з хмаринами,
Вгорі, над простором води,
Що линуть — і ми з ними линемо —
Не знати, звідкіль і куди?

Ні, дні порівняю з соломою,
Що швидко зникає в вогні,
І попелом — сивою втомою —
На серце лягає мені.

РУЇНИ

На тлі руїн і ми були руїнами
Недобитками людських душ живих.
Та ось пройшли незнаними країнами,
Вітрів вдихнули, пахощів нових.

І що за диво? Серце, вкрите ранами,
Болить і далі, терпне без кінця.
Невже прожиті роки під парканами
Так глибоко percтають у серця?

Ось синє море манить в даль вітрилами
І далина небачених долин,
І джакаранда з вітами, мов крилами, —
Усе — немов на пустирі полин.

Вже душ сумних не лікувати ліками,
І невесела тут розлога путь,
Як серце там, над хуторами й ріками,
Де хуртовини синім снігом б'ють.

Як серце там, де весни пахнуть веснами,
Де осінь грає золотом гаїв
Де ми, мабуть, ніколи не воскреснемо,
Не вернемось з розкиданих країв.

І сумно так, що серце незагоєне
Не вилікувать пахощами віт,
І гарно так, що серце нероздвоєне
Пережило, пройшовши цілий світ.

В ПОЕЗІЇ Є ЛІК...

В поезії є лік, як в мудрому настої
Знайомих зел і трав, що топчеш ти ногами.
Хіба не чув ти, як у буйнім неспокої
Думками полетиш, стривожений рядками?..

Як радістю всього тебе обіллють рими,
Як музикою слів тебе всього зігріє,
І спогад прилетить, і схилами крутими
Ти йдеш уже вперед, побачивши надію.

Забудуться дрібні і непотрібні справи,
Недавній вщухне біль, і з радістю новою
Ти любиш неба синь, і радугу, і трави,
І тихий сон землі під тінню сніговою.

Яснішає твій зір, і в сяйві зір грайливих
Ти бачиш те, на що не задивлявсь раніше:
Як іней мерехтить, як йде туман по нивах,
Як метеор свій слід вогнистий в небі пише.

Чутливіший стаєш до горя ти чужого,
І власний біль тебе не тисне вже вагою...
В поезії є лік — завжди звертайсь до нього,
До мудрих мрій і снів, і почувань настою.

1961 р.

РІДНА ПІСНЯ

Чуєте? Здалеку слів ще не чути, не чути,
Тільки знайомий, знайомий, знайомий мотив...
Пісне! Від тебе повіяли пахощі рути
Й спогад, мов дзвоном, на сполох у серці забив.

Слово за словом встає наче з ночі, з туману,
Слово за словом — всі рідні такі, всі свої.
Що це за диво?.. Неначе загоює рану
Й болем солодким торкає, торкає її?..

Що це за диво? Відразу повіяло святом,
Серце мов цвітом взялося весняним рясним.
І відчуває себе непомірно багатим
І невимовно щасливим, неначе новим.

Що це за диво? Немов немовлятком безмовним
Мовкнеш в задумі і ніби не ти це живеш,
Нібито човном, казковим, небаченим човном
Десь ти пливеш у минуле, в майбутнє без меж...

Наче з нового щасливого тихого світу
Ллється мотив — наша рідна безмежна краса.
Пісне, дзвени! Пелюстками вишневого цвіту
Падай на серце, що в звуках твоїх воскреса.

Невмируща, як мова, що з нами прийшла до сьогодні,
Наче радість п'янка, наче туга, що в серці живе.
Рідна пісне! В тобі наші мрії одвічні народні,
Наша мудрість, учора минуле і завтра нове.

Рідний матері голос, коханої слово ласкаве,
Тихий шепіт гаїв і розмови нічних громовиць,
Скрегіт шабель в бою і пожеж незабутні заграви,
І весняні розмови щасливих, схвильованих птиць.

Ти ходила із нами в дороги, в далекі походи,
Ти жила з нами скрізь, куди доля в житті нас вела.
Довіряли тобі ми всю душу, всі болі й незгоди,
І вкладали у тебе всю силу любови й тепла.

Ти лягала в колиску і сон берегла немовляти,
Ти гучною колядою гріла дитячі уста,
Ти ніколи не кидала в нас найбіднішої хати,
Ти була наче зірка у темряві нам золота.

Працювала ти з нами, ходила степами-ланами,
Була тінню у спеку і сонцем в негоду сумну,
У саду зацвітала, немов молода, пелюстками,
І дзвеніла, чаруючи синю лунку далину.

Ти ставала у ряд і з бійцями проходила строєм,
В боротьбі, як товариш, приставши плечем до плеча,
Ти мотивом і словом давала вина перед боєм,
Відкликаючись лунко на мідні кличі сурмача.

Ти нам гоїла рани і в смерті давала потіху,
У останню дорогу ідеш ти сумна з усіма...
Рідна пісне! Не бійся чужого ворожого сміху —
Нам у світі дорожчої пісні за тебе нема!

1961 р.

Ганні Колесник

Здається нам, що птиця все співає,
А в пісні тій пташиний, може, плач.
Ніхто з нас слів незбагненних не знає,
Пробач же, птице змучена, пробач.

Так біль і наш, збережений у пісні,
Укладений в старий сумний мотив,
В часи важкі, в години лиховісні
В широкім світі думою ходив.

І що чужим? Найтяжчі наші муки,
Що залягли в душі у нас на дні, —
Лише слова, лише барвисті звуки,
Лише пісні, незбагненні пісні.

Чаруєм їх бандурою своєю,
Та пісня повертається назад
І проліта, мов туга, над землею,
Туди, назад, до наших білих хат.

Про біль не скажеш тільки тихим співом...
На крилах кров в нас, подорожній пил,
І встелені прокляттям, чорним гнівом
Горби і площі зрівняних могил.

Хай в ніжний спів же ввійде крик орлиний!
Хай розповість усім чужим про те,
Що жаль — це гнів наш, попіл старовинний,
Що гнівом жаль росте, росте й росте...

ПАМ'ЯТІ ІВАНА БАГРЯНОГО

Спокійно спиться мертвим, тільки нам
Щодня незмірну втрату відчувати,
Казать: «Ти тут», не вірячи словам,
Під тягарем стоболісної втрати.

«Ти з нами, друже», — а тебе нема...
«Ти з нами вічно...» — а тебе не чути,
А ти лежиш, де холод і пітьма,
У світі тім, якого не збагнути.

Лише не вмерли спогади — слова,
Немов живі, вчуваються луною,
Була то мова світла, громова,
Мов передгроззя ранньою весною.

Була то мова ніжна, мов тепло,
І грізна й гостра, наче кута сталлю.
О, як життя ж те рано відпливло,
Покрившись нерозгаданою даллю!..

Береш газету в руки — ні, не та!..
Нема, нема — вогненне змовкло слово.
Було, неначе вітер приліта
І в груди б'ється буряно і ново!..

Було, в кімнату здалеку влетить
Неначе подих віри, правди й сили...
Як тяжко думать: вітер шелестить
Тепер над вічним спокоєм могили...

Недобиток проклятих тюрем тих,
Де красний цвіт наш гинув під косою,
Де мрій не вбили — юних, золотих,
Политих кров'ю, потом і сльозою.

О, як ти вірив в нашу світлу путь,
Мов хлібороб в родюче рідне поле!
І чуєш: там, в неволі, устають
Безстрашні Симоненки й Чорноволи!

Це наше плем'я, рідне плем'я тих,
Гартованих жорстокою добою,
Що по дорогах і ярах крутих
Ідуть вперед і кличуть за собою.

І з ними — ти, бо голос твій не вщух,
Бо віра там твоя, ніким не вбита!..
Нехай шаліє катів чорний дух,
Нехай гримлять чужих кіннот копита!...

Спокійно спиться хай тобі, — в живих
Живі твої думки, слова гарячі.
Там наше плем'я — дуже плем'я тих,
Що волі ждуть — рішучі й нетерплячі.

1968 р.

РОВЕСНИКИ

О, ровесники злиднів і юности вбитої!..
Скільки вас розійшлось, не знайшовши домів,
Скільки висохло крови, даремно пролитої,
Скільки змовкло пустих, непотрібних громів!..

У вечірню годину, як місто неонами
Виграє у південного краю пітьмі,
Мої друзі проходять у серці колонами,
Мої друзі — живі і навіки німі.

Мої друзі, що там, що ранковими росами
Що з задумою дивляться в роки і дні,
І шукають розгадки — вже знані, вже звідані
У останній страшній — не останній війні.

Мої друзі, що там, що ранковими росами
На нерадісну працю йдуть з хат, із садиб,
Золоті пшениці викладають покосами
І не знають, куди той розвіється хліб.

Мої друзі, що вмерли без слави й героями
У чужих уніформах від стрілів чужих...
Ні могил, ні хрестів, тільки трави завоями
Посхилялись, шумлять, промовляють до них...

Всі — святі ми, герої і грішники, й месники...
Всім скрутило життя коло горла петлю.
І я часто не знаю, кого вас, ровесники,
Я ненавиджу так, як всім серцем люблю.

1955 р.

А все таки й досі — неначе на іншій пляветі:
Сухі стовбури і попалені сонцем долини,
Німі овечата на жовтій траві-сухоплеті,
Та вітер гарячий тижнями — не дні й не години.

Ну, де тут зустрінеш опівночі мокру русалку,
Що коси розчісує пишні на глинистій кручі?
Ну, де тут казки, що лишилися в серці ізмалку,
Як зілля прив'яле, — тендітні, вологі й пахучі?..

А тут же ще жити, і жити, і жити...
Куди ж ти поїдеш, шукаючи кращої зміни,
Як все — чужина, й твоє поле, дощами полите,
Далеко-далеко в неволі в чужої країни...

Маєш хліба досить-передосить,
Одягу, блискучого взуття...
Ні, не все, — гаряче серце просить
Ще чогось для повного життя.

Ще ж чого? Щоб яблуня шуміла,
Хоч без плоду квітла навесні,
Щоб пташина радісно дзвеніла
Вранці при відхиленім вікні.

Щоб приносив день нового друга,
А старі жили щоб і жили,
І щоб разом радість моя й туга
Вдвох у серці сестрами були.

Щоб манила книжка нерозкрита
Глибиною білих сторінок,
І щоб дні дзвеніли, мов копита,
Дні життя — роботи і думок.

Із острахом зустрівся б я із ними,
Із друзями колишніми своїми:
Прожитих літ стемніла далина
Між нами стала твердо, мов стіна.
Нові зросли в них хати і ліси,
Змінились їхні лиця й голоси,
І не одні вже скроні сріблястою
Покрились непомітно сивиною.

Можливо, що когось уже немає,
Когось уже могила обіймає, —
Чи в затишку, чи в лютому бою
Хтось смерть знайшов непрохану свою.

Такі були б чужі ми, що розмова
Не бралася б, можливо, після слова
Привіту першого і потиску руки:
Чужими роблять віддаль і роки.

Та потім би якась вернулась згадка,
Розвага давня, бійка чи колядка,
Чи таємниця приминулих літ
Озолотила б перший наш привіт,
Й оглянувши минуле кострубате,
Ми почали б майбутнє уявляти.

О, ми докупи б склали пережите,
Немов кришталю тіло перебите,
І дивлячись на стулини-шрами,
Вкривали б їх усмішками й слізьми.

Із острахом зустрівся б я із ними,
Із друзями колишніми моїми;
Багато б їм пізніше розповів,
Лиш не знайшов би, може, перших слів.

1959 р.

Ви не забули, як пахнуть весною бруньками
Верби над ставом, як місячна ніч припливає?..
Спогад торкає вам серце, неначе руками?
Туга приходить і наче туманом вкриває?

Біль цей солодкий, — не бійтеся, біль цей не даром,
Він незнайомий новому у нас поколінню.
Буде він гріти нас світлим, негаснучим жаром
І прохолоджувать тихою, свіжою тінню.

Час хай іде!.. Не страшний він, швидкий і невпинний,
Серця не зробить він темним, холодним і грубим.
Верби над ставом примаряться, крик журавлиний...
Значить, ми землю покинуту любим і любим, і любим.

Перше листя зелене,
перший пролісок синій
Перший вітер пахучий —
подарунки весни.
Тільки там я і знав вас,
в Україні єдиній,
Про яку тепер мучать
мене мрії і сни.

У гнізді нетерплячий
перший крик пташеняти,
Перший грім, перший дощик,
і веселки дуга...
І хотілося міцно
тоді землю обняти,
Бо здавалась земля та,
мов життя, дорога.

А тепер, коли сумом
ніби душу сполоще,
Коли в свято веселе
всі радіють, а ти...
Як сказать їм, що є щось
десь за все найдорожче,
Що його, де б не був ти,
вже повік не знайти?..

М. Понеділкові

Недодумані думи, передумані думи,
Наче друзі хороші, йдуть у всяку годину.
А чого ж ти приходиш, незапрошений суме,
І затьмарюєш тінню мою світлу хатину?

Тебе в гості до хати я не кликав ніколи,
Щоб у ній не темніло, щоб надії не в'яли,
А ти прийдеш і ляжеш, як пооране поле,
Наче осінь порання, наче листя опале.

А ти прийдеш і серце мов туманом затьмариш,
І не видно вже світу — тільки стеля і стіни.
А ти все підмовляєш, мов зрадливий товариш,
Щоб пригадував тільки найтемніші години.

Поженеш тебе в двері, а ти лізеш у щілку,
Або станеш надворі під вікном насторожі,
І шепочеш листками, і розгойдуєш гілку,
Щоб у хаті вчувався мені шепіт пороші.

Щоб ввижались дитинство й моя юність голодні,
Що минули без сонця, без тепла, без привіту,
Щоб майбутнє шукав я в найтемнішій безодні,
А не тут — серед друзів, серед вільного світу.

Які вони милі: одягнені, взуті і ситі
Ці хлопці й дівчата, що вільно на волі зросли!..
А ми виростали голодні, холодні, прибиті,
Все ждали чогось і надіями тільки жили.

Були ми мов дикі, хоч з книжкою спали часами,
Бажання були в нас такі непомірно малі:
Щоб час не стояв, а проносив нове, не те саме
Та хліба і солі щоб досить було на столі.

Любили і ми, і любили і нас, як годиться,
І місяць світив нам при зустрічах так, як усім,
Любили дівочі змарнілі обвітрені лиця,
Любили соломою критий похилений дім.

О, юність і нас, пролітаючи, теж не минула,
Щось світле було в ній, неначе у зірці з пітьми.
І десь не одна, може, й досі того не забула,
Як мерзли при місяці в срібному сяйві зими.

За працею ніколи спогадів пил ворушити,
Та інколи, глянувши, як поросли молоді,
Юнацтво пригадуєш, ніби прожите й нежите —
У холоді, в голоді — в чорній пекучій біді.

1963 р.

МАТИ

Вимиє хустку єдину,
Взує взуття недобите
І на поріг на годину
Сяде в неділю спочити.

Так і поплаче нерідко,
Болі усі пригадає,
Поки не прийде сусідка,
Тихо про щось запитає.

Кропу чи зілля пропросить,
Може, загляне й без діла,
Вістку недавню приносить,
Що без газет прилетіла.

Тільки не скаже ні слова,
Де ж поділися дві доні,
Хоч помогти і готова
Висушить сльози солоні.

Старша пішла медсестрою
У недобиту частину,
Може, не вийшла із бою,
Може, не вийшла з загину.

Може, пішла до полону,
Втомлена боєм жорстоким,
Може, на березі Дону
Змита холодним потоком.

Другу облава забрала,
Наче підбиту пташину,
Курява тільки устала,
Вкрила німецьку машину.

Ввечері часто дівчата
Серце торкають піснями,
Тиха, окрадена хата —
Гірша холодної ями.

Часто у сні нелегкому
Дочки проплинуть, як тіні,
Як вирушали із дому —
Все виринає в видінні.

Ой, не розказуй, сусідко,
Хай собі йдуть ті новини!..
Так, як осіння черідка,
Так, як туману краплини...

Вже, як стебло перебите,
Доля схилила донизу,
Жите усе, пережите
Кануло в темряву сизу...

...Серце у болі, в тривозі
В полі і тут, на дозвіллі.
Влітку на теплім порозі
Плаче стара щонеділі.

1966 р.

По морській по дорозі широкій —
Пароплава далекий димок.
Не приглушать розмови ні спокій
Непокірних, як вітер, думок.

Чи на станції, в гаморі й свисті,
В тисячах нерозбірних розмов,
Чи в садку, де в блискучому листі
Розмовляють пташки про любов,

Все те саме, те саме, те саме:
Чужина і доріг далина,
Й дивне серце, що рветься часами,
Наче хвиля з грудей вогняна.

І за запахом теплої м'яти,
Що не знати прилине звідкіль,
Вже готове зриватись і мчати
Суходолами й гривами хвиль.

1956 р.

Розіслалося море, та далі я
Вже не вирушу скоро в плавбу.
Відкриватиме довго Австралія
Тут свою далечінь голубу.

Скільки днів, скільки літ перебути нам
Доведеться ще в цьому краю?
Скільки сизим, пустим закутинам
Треба тиснути душу мою?

Чи тоді, коли серця трухлявини
Розсипатися пилом почнуть,
На річки на свої й на галявини
Подорожню почнемо ми путь?

Тільки буде багато вже жовтого
На листках наших душ прастарих.
Буде сумно, що я не знайшов того,
Що шукав по дорогах чужих.

Буде сумно, що рідної зелені
Я вже серцем сухим не сприйму,
І дороги, травою застелені,
Я пройду, як пустиню німу.

Тільки радістю — хвилею спокою —
Я зрадію, як птиця в льоту,
Що долине до верб на затокою
У гніздо своє — хату пусту.

1955 р.

КОЛИ ПРИЙДЕМ ДОДОМУ

Коли прийдем додому, спитаємо: «Де?..
Де ті друзі, що разом ходили до школи?
Ті, з ким мріяли мрійво своє молоде,
Забуваючи юність голодну і голу?..»

Адже води ті самі, і зорі вночі,
І ті самі тумани, луги і левади...
Будуть очі, мов знайлені раптом ключі,
Відмикать запорошені згадок шухляди.

І зустрінуться сиві — колись молоді,
І не стрінуться інші, яких ми любили...
І живих, невеселих, спитаєм тоді:
«Покажіть нам ровесників наших могили».

Якщо буде весна — покладем на горбки
У відзнаку привіту й німотної стрічі
Яблуневого цвіту чи перші квітки,
Що зустрінуться нам на сільському узбіччі.

Упадем на коліна на теплій траві
І полинем на мить у гіркому мовчанні,
Позабувши життєві дороги криві,
Що послались позаду — в диму і в тумані.

А з живими — згадаєм розлуки свої,
І думки передумані, й ночі безсонні...
Тільки мова... Чи знайдемо спершу її,
Коли стрінуться потиском першим долоні?

1958 р.

БЛАГОСЛОВЕННА ВІЙНА

Благословенна та війна,
В якій летять на землю ярма,
В якій руйнується страшна
Народів гноблених казарма,
В якій в диму й вогні заграв
Згора неволі павутина
І до своїх законних прав
Приходить звільнена людина.

Благословенна та війна,
Що розрива клубки імперій,
В якій невільна сторона
Встає і відчиняє двері й
Гукає голосом твердим:
Я незалежна вже віднині,
Цей грім, вогонь і чорний дим —
Це свято радости в країні.

Благословен вогонь повстань.
В яких підводяться зі споду
Найкращі квіти сподівань
І мрій підбитого народу,
В яких заховані слова
Виймають із таємних сховищ
І сила зводиться жива
Над краєм з попелу й румовищ.

Благословенні ті борці,
Що не скоряються в неволі,
З мечем блискучим у руці
На бойовому ставши полі,
Хто доказав, що в чорні дні
Народнє серце не загине,
Що є в народній глибині
Борці за волю батьківщини.

О, краю мій! І пил, і дим
Тебе ще муками пектиме.
Судилось дім, наш добрий дім
Здобуть шляхами бойовими.
Не на грабунок станем ми, —
О, ні, — жорстокою борнею
Ми хочем вирватись з пітьми
З душею чистою своєю.

Благословенна ж та війна,
В якій очистяться грозою
Блакитна наша далина
І синє небо над водою,
В якій в відродженій сім'ї
Почуємо нескуту мову...
Благословенні ті бої,
В яких відродимось ми знову!

ХОВАЙМО СЛЬОЗИ!..

Ховаймо сльози — в світі їх не люблять,
У світі, де своїх турбот пітьма.
Не ждім, що нас обнімуть, приголублять
І потішати будуть жартома.

Ховаймо біль, ховаймо душу хвору, —
Лиш тих шанують в світі, що ідуть,
Забувши біль і втомі невпокору
Вперед, вперед, свою обравши путь.

Любить нас будуть діти за невдачі,
В яких батьки не впали назавжди,
За наші душі, вірою гарячі,
За прямоту несхибної ходи.

Тверді серця не стануть кам'яними,
Бо в них — любов до волі і добра.
Лише за сильним батьком син ітиме
З очима вдаль — до Києва й Дніпра.

1970 р.

Припаду до землі, чи не чути там звуку,
Подивлюся з гори, чи немає, не йде?
Ні, не чути, не видно! Бери собі в руку
І насаджуй в дворі деревце молоде.

Хай росте, хай цвіте, хай коріння постеле
У землі несвоїй, нехай родить плоди.
О, я знаю, це діло — гірке, невеселе,
Але краще працюй і за працею жди.

Так живи, наче житимеш років із триста,
Щоб не знать, хто молодший: надія чи ти.
Ця дорога твоя — лиш позаду терниста,
І не спереду — ззаду стіна темноти.

У вечірню годину, у присмерку синім
На коліна бери своє рідне внуча,
І показуй на північ, де в леті пташинім
Твоє серце новини щодня зустріча.

Не вірте брехням: змін нема ніяких,
І панщина, й погоничі, і плата,
І ярма ті ж — в кривавих чорних знаках,
Що їх лишили шиї батька й брата.

Цвітуть поля і жайворон піснями
Окрашує невільну ту роботу.
А дні ідуть, а дні ідуть за днями,
І все ті самі — повні праці й поту.

«Давай, давай!» — несуть вітри луною,
І з стогоном гримлять важкі лопати.
«Давай, давай!» — всією стороною
Реве створіння жадібне, горлате.

«Давай, давай!» — йому все мало й мало
«Давай, давай!» — батіг полоще шкіри.
І вірить кат, що в них уже нестало
В прийдешню волю радісної віри.

СЕСТРІ

Піди вклонися тихим берегам
І придніпровим лукам і гаям,
І поцілуй за мене, мов живу,
Південним вітром вигріту траву,
І білий стан осики обійми
Там, де колись малі ходили ми.

Вклонися хаті, свідку лихоліть,
Якщо наш хутір досі ще стоїть,
І поцілуй ті двері, повз які
Пішов я в світ, в дороги нелегкі,
І обніми ту вишеньку в саду,
Яку садив колись я молоду.

Ти не дивуйся з дивних цих прохань,
Думками в світ далекий мій заглянь,
І в душу глянь, що звідавши чуже,
Далеке, рідне вірно береже,
Щоб пахло й гріло давнішнім теплом,
Із сну будило лагідним крилом.

А, може, й ти не вдома, може, й ти
Пішла, як я, в незвідані світи,
Можливо, в Казахстан або в Сибір
Тебе взяли, невільницю, в ясир,
І рідний край лиш бачиш уві сні,
Тисячократ дорожчий в чужині.

1970 р.

О, це герої, що полум'я, порох і крицю
Сміло вкладають у грізної правди слова!..
Може, не викличуть зараз гучну громовицю,
Що, приховавшись, лежить під землею жива.

Може, не зараз... А слово, як сонце, як вітер,
Грізну наснагу збирає в повітрі палкім.
О, перетворяться знаки посіяних літер
В блискавку, в зливу, у грізний, оглушливий грім!..

Чи ж не покликало слово Тараса до бою,
Хоч десятьліття збиралися буря і гнів?..
Чуєте: йде по широкому світу луною
Пісня-симфонія правди незборених слів?

1968 р.

Переклик голосів — переклик дум бурхливих,
Нестриманих ніким, нестриманих нічим.
Хто змусить нас забуть вітри на рідних нивах,
Зелений шум гаїв, вишневий білий дим?..

Хто змусить нас забуть руїни древніх мурів,
Замовклий дзвін дзвіниць, повалені хрести?...
Мій брате над Дніпром, — це кат нам світ захмурив,
Щоб у пітьмі не знали ми, хто я, хто — ти.

І закидають нам тягар пекучий зради,
Ненависть до людей, з якими ми жили.
А в нас у молитвах: не гинь, наш рідний саде,
У мороці глухім отруйної імли!

А в нас у молитвах: хай будеш береженна,
Поки настане день великий світлий твій!
Дай розуму і сил, щоб праця нам щоденна
Приносила плоди нездійснених надій!..

1969 р.

Малі були колись — малі були турботи,
А виросли й пішли — ні слуху, ні слідів...
Надія лиш одна, як плівка позолоти,
Прикрашує тягар нічних коротких снів.

І дивно, що думки не стрінуться, як птиці, —
Літають же вгорі в нестримну далину,
Серця, бува, дзвенять, як гомінкі дзвіниці,
Почувши вість якусь, веселу, чи сумну.

Про матерів своїх, посивілих заранні,
Пригадують не раз і дочки, і сини;
Летять, летять думки, не перші й не останні,
Із пралісів і міст, з усюдин чужини.

А матері... О, ні, і тяжко уявити,
Й хотілося б узнать, чи дома десь, чи ні...
Та що там; це ж вона: обличчя сумовите
І хусточка стара на ранній сивині.

Вона це із газет тремтячими устами
Запрошує: вертайсь, не знатимеш біди.
Та серце каже: ні, те саме тут, те саме,
Що ти зазнав колись, не їдь сюди, не йди.

І як мені болить, коли у свята бачу,
Що мати тут чужа — і сита, й не сама...
Завіщо щастя їй? За працю, чи за вдачу?
За молитви якісь, яких у нас нема?..

І що я дам своїй за всі її турботи,
За колисковий спів, за сльози, за слова?..
Думки лише пошлю її думкам напроти,
Якщо після війни вона ще десь жива.

12.6.1959 р.

ЇХ ПРОКОВТНЕ ПРОКЛЯТТЯ Й ЗАБУТТЯ!

За що суди їх судять безупину,
Нещадно, як в недавні чорні дні?
Щоб до землі зігнути рівну спину
Й залити кров'ю думи вогняні?

Ви це ж робили, виродки повзучі,
З вусатим чорним катом на чолі!..
Та кат умер, а ви такі живучі,
Корінням так тримаєтесь землі!..

Ви ще ж недавно каялись неначе
За кров невинну, ґрати і дроти...
І знов в повітрі лютий ворон кряче,
Поживу свіжу вздрівши з висоти.

Ну, як ти будеш їсти, пити, спати,
Як б'ються чорним вихором думки,
І серце жаль і гострий крик відплати,
Не стримуючи, кидає в рядки?!.

А що рядки, як тут рядки безсилі,
Як тут слова — лиш сказані слова?..
Тут треба грому, бурі, треба хвилі,
Що рве дерева й кручі розбива.

А що слова, як треба блискавиці,
Потоку треба людських душ і тіл,
Що хвилею повалить їх бійниці
Й залізом кутий чорний частокіл.

Допитуйте, садіть за ржаві ґрати,
Женіть в пустині, в шахти, у ліси.
Та не вб'єте ви правди, супостати, —
Мільйонні в неї руки й голоси!

Вже так було, вже ніби перемога
В вас радісно сміялася в очах...
Та ні — то крови нашої волога
Яскріла в вас на щерблених мечах.

А ми — живі, а нас ніяк не вбити!
А ми — живі, немов саме життя!..
А ви — вмрете, і попелом покрите
Вас проковтне прокляття й забуття.

1967 р.

СПОГАДИ

Бувають білі спогади — про зими,
Про хуртовини, що в лице мели,
Коли до школи хлопцями малими
Снігами непротоптаними йшли.

Бувають сині спогади — про ночі,
Весняні ночі, річку і човни,
І про пісні забуті вже дівочі,
Що прилітали звідкись з далини.

Бувають чорні спогади — про хати,
Що потопали в попелі й диму,
І про дороги — лихо розпочате,
Що закликало в темряву німу.

Десь за далеким синім небосхилом,
О, кольори, сплелись ви без пуття,
Злились в один безмежно-довгий килим,
Що зветься просто — спогади життя.

1973 р.

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

Плечей не згинає порожня торбина —
Сопілка та книжка потерта й перо,
Буває, зачерствіла житня хлібина —
Ото все багатство, ото все добро.

В дорозі відстала підошва, і хижо,
Мов вовк той, роззявився враз черевик...
І вітер обличчя обвітрене лиже,
А дощ обмиває — до всього він звик.

Вербовий ціпок — найвірніший товариш —
Степами й дорогами скрізь проведе.
В той край, про який у думках лише мариш,
Як в хутір знайомий, шляхи він знайде.

Іде собі степом і ніде спиниться,
Шумить на могилах густа ковила.
Село десь зустріне — попросить напиться
В бабусі якоїсь на краю села.

Нап'ється — і щиро подякує кожній...
— А хто ж ти хоч, сину? — спитає стара,
— А так собі просто, ходжу, подорожній,
Не маю собі ні кола, ні двора.

Там, де заночує, не спить до півночі
Ні сам, ні господаря щира сім'я,
Селяни послухати завжди охочі
Псалми чи святого шляхи життя.

А він, як у храмі отець красномовний,
Про правду розказує, дальні світи,
Сидить біля столу він, мудрости повний,
І разом, як матері слово, простий.

Розказує: світа не пройдеш брехнею,
Бо світ — не безодня холодна й німа,
А вмреш — то розсиплеться все порохнею.
Та думка не згине ніколи сама.

Блажен лише той, хто живе в самотині
Від влади втікає, від ледарства, втіх,
Хто руку в нещасті простягне людині,
Не прагнучи слави у вчинках своїх.

Над Бога незнятись ніколи земному —
Нехай то комаха, нехай чоловік,
До Бога той ближчий, хто в серці ясному
Святу чистоту зберігає повік.

Бажання безмежні, і задрість — безкрая,
А воля в людини — бездонне багно,
Блаженний же той, в кого воля не має
Над діями влади! Кому це дано,

Той серце несе кришталеве у грудях,
Дорогою йде, а не так, навмання,
Той місце знайде ув оновлених людях,
Той ближчий до Бога, до світлого дня.

Подалі ж від світу — жадоба там хижа,
Не пнись до багатства, ціни простоту,
Терпіння нехай твої рани залиже,
Смирення побορе сует суєту.

...На ранок він знов за торбину порожню —
І вітер в степу замітає сліди,
В селі ж тільки й мови: хто він — подорожній?
Звідкіль він прямує, навіщо й куди?

З гір манять просторами тихі долини,
З долин манять вгору зелені горби.
Та голос зненацька до серця прилине:
«Ти їх не люби, не люби, не люби!..»

Є гори зелені, найкращі у світі,
Є теплі долини, струмки і гаї,
Там дні твої давні з бідою прожиті,
Там рідні і друзі лишились твої.

І гори туманяться млою чи пилом,
І сонце поблідле за хмари пливе;
Ще мить все здавалось чужим, але милим,
І раптом — чуже все, чуже й неживе.

Спасибі вам, ріки, долини і ниви,
Із вами не страшно мені боротьби:
Я чую ваш шепіт у хвилю зрадливу:
«Ти їх не люби, не люби, не люби!..»

Я на долю не злий, що не раз уже кидала й кине
На мости й під мости серед рік і обвалених круч.
Свій тягар нелегкий, що прилипне до мокрої спини,
Понесу або скину, вхопивши його обіруч.

Не себе мені жаль: я вже пробував різного гарту,
У вогні бомбувань і у водах холодних дощів.
Коли б раптом задумав списать всі нещастя на карту,
Я багато б забув, а багато б таки й налічив.

І, здається, пройду знов річки і долини, й загати,
Лиш боюсь, що намарно любов свою буду нести,
Бо тремтяча рука, що простягнеться рідних обняти,
Стріне вітром обвіяні сірі похилі хрести.

Жаль батьків, що любов свою тиху й невидну назовні
Віддали, мов посіяли зерно в холодний пісок.
Виглядали, дивились на птиць і на хмари безмовні
І услід посилали їм зграї надій і думок.

І не знають нічого, розгадують сни, і в безсонні
Просять снів таємничих, як мандри в примарних світах.
Так і будуть чекать, поки вітер в веснянім осонні
Заспіває з птахами про щастя на темних хрестах.

Все спогади і спогади, а далі
Невже майбутнє замкнено замками?
Невже не ждуть мене сніги відталі,
Весняний вітер з теплими руками?

Невже в житті мостами крижаними
Я не пройду знайомих вод розливи?
Невже осінній вітер не густиме
Вночі мені свої сумні мотиви?

Я спогадами вимучив до краю
Свою всю душу, ніби чорним вишив...
Назад, назад, назад все поглядаю,
Неначе там себе всього залишив.

Я забув уже сніг і морози, й хуртечі,
І тремтіння зірок у холоднім глибу.
Евкаліптів незмінних похилені плечі
Відгороджують світ, його даль голубу.

Пролітають вітри, то сухі, то вологі, —
Хай лякає зимою стінний календар! —
Під вікном, як весною, без суму й тривоги
Ще палає троянд непригашений жар.

У кімнаті, де книги в рядах, як солдати,
Пахне листям зеленим, лежать пелюстки.
Це вони помагають мені прикладати
До початих рядків непочаті рядки.

Тільки часом вночі, коли вітер у шиби
Мов сухими долонями б'є-вибива,
Раптом здасться, що криє дороги й садиби
Вже забута давно заметіль снігова.

ПРОРОКОВІ

В ранні дні березневі часом сніг ще не тане,
А в повітрі вже пахне чебрецем і вербою.
І це сонце і небо, і це світло весняне,
І ввесь березень світлий поєднались з тобою.

В темній хаті, де щастя не зазнали й крихтини,
Засвітилося серце, наче зірка яскрава.
Хто б подумав, що звідти, із сумної хатини,
Залунає наш голос, вийде гордість і слава?..

Чи то диво — не диво: з-під похилої стріхи
Появлялись між люди злотоусті пророки,
І казали всім слово і надії, й потіхи,
Засіваючи правди рідне поле широке.

Ти прийшов до нас з хати, де біда найчорніша,
Її випив ти змалку, наймитча-сиротина,
Полилась вона в пісні, сколихнулася тиша,
І заслухалась в пісню вся жива Україна.

Гнів і радість, і сльози, і надія, в віра —
Все у пісні злилося, залунало луною.
І розплющились очі, і замучена, сіра,
Піднялась Україна, загула далиною.

Перебендя похилий взяв пісні на бандуру
І поніс їх у люди, наче правду і віру,
І повірили люди: на неволю похмуру
Гартували й гострити треба грізну сокиру.

О, Тарасе, безмертя для душі — це не чудо,
Для душі, що за правду вийшла в поле до бою.
Будеш жити з живими, поки житимуть люди,
Нерозлучний з народом, а народ — із тобою!

Так боляче любити в чужині
Гаї далекі, води, білі зими,
І ждать чогось, і вгадувать вві сні,
Яким руслом життя твоє пливтиме.

А серце жде, все жде і жде чогось,
Ось прийде щось — і все ніяк не знати...
Коли б щось інше — бурею знялось,
Чи зацвіло, мов дерево крислате!..

Коли б щось інше: грім чи вість лунка,
Бо тяжко так: не жити і не вмерти!
Ні, сум пішов!... Міцніє знов рука
І серце знов упевнене і вперте.

Так, сум пішов, затих, немов струна.
Та я ж живий і вільний — треба **жити**!
А чужина... Можливо, лиш вона
Навчила жити, думати й любити.

БЕЗ ДОМУ

Дах і стіни, і двір — це не дім ще, щоб жити,
Відчуваючи щастя, якого ждемо,
Що загляне у двері, в вікно незакрите,
Довгожданне, якось непомітно, само.

Що той двір, коли він острівцем непомітним,
Чи оазкою тихою став на роки,
Наче гілка зелена птахам перелітним,
Що вже знали й сухі, і зелені гілки.

Та тоді, коли крила, знайшовши спочинок,
Набиралися сили — і в сонце, і в грім
Прямували туди, до далеких хатинок
У нестримному й довгому леті своїм.

Ну, а ми? Вже й ровесників свіжі могили,
Мов коріння, поклали у землях чужих,
Й прочуття пробігає по серцю немиле,
Що, можливо, й ми ляжемо там, коло них.

Та думками живем! Заглядаємо в роки,
Що лежать десь попереду, — хто лише зна,
Що там буде — чи воєн видіння жорстоке,
Чи холодного спокою сутінь нудна.

Обростатимем мохом дрібного достатку
І чекаючи звідкись страшної луни,
Оживлятимем в пам'яті вицвілу згадку
І надії на щось, що постане з війни.

Ні, не знатимем спокою!.. Може, внучата,
Що не чули грози з-за фарбованих стін,
Будуть думать, що знайдена мандрами хата —
Це щабель до якихось щасливих вершин.

Їхні душі цілющим дощем не сполоще
Наша згадка про те, чим живем ми завжди.
Може, наша любов — почуття найдорожче —
Буде їм лиш відлунням чужої біди.

МОЯ ТРИНАДЦЯТА ВЕСНА

(1933)

Мені тринадцятий минало...
Т. Шевченко.

Ніколи не забудеться весна!..
Не знаю я, коли сніги розтали,
Як голубіла в квітні далина,
Як перелітні птиці пролітали,
Як з Ворскли крига рушила, як шум
Поплив так довгожданий берегами...
Як тільки й пам'ятаю: чорний сум
І чорний жах, і чорну смерть над нами.
Я тільки й пам'ятаю, як блукав,
Шукаючи щавлю поміж травою,
Як друзі мерли і як день настав,
Коли важкою, мертвою ходою
Пішли зривати перші колоски,
І як нестигле зерно їли, їли
І всі думки, і всі, і всі думки
Кружляли там, де жито недоспіле.
І як сидів над річкою щодня
І вудив рибу, все забувши в світі,
І як сестра —голодне пташеня —
Приносила не спечені — пригріті
Оладки із макухи, й як я їв,
І як хотілось хліба хоч крихтину...
Проклятий рік!... О, як ти напоїв
Нещастям душу — гірко, до загину!

....

Мені тоді тринадцятий минав...
О, скільки я за рік один зазнав!..
Увосени, коли прийшов до школи,
Побачив я: скількох між нас нема!..
Із ними ж не зустрінуся ніколи! —
Давила думки чорної пітьма.

І я не знав; радіть мені, чи ні,
Що я не вмер, десь впавши в бур'яні,
Що переліз з опухлими ногами
Стримкий життя скривавлений поріг.
Життя ж ішло... Минали дні за днями,
І я забув, що лиш забути міг.

Та скільки не забулось назавжди,
Хоч утекло чимало вже води!..
Заплющу очі — й сунуться картини:
То перший труп померлого взимі,
То мерзлі ноги дохлої конини,
То діти пухлі — сині і німі...

І друзів добрих Павлика й Петра
Взяла весна, взяла страшна пора.
Пригадую: мов очерет похилий,
Стоять вони на сонечку худі,
А поруч батько — тихий і безсилий,
І всі — мов небо, — тихі і бліді.

....

О, запах теплий житньої хлібини,
Що вперше з печі вийшла у жнива!..
Той чистий хліб — без бур'яну і глини —
Був мов життя, мов сила вікова!..

Ми знов жили! Позаду — ніч голодна.
Ми знов жили — ми їли хліб і сіль!..
Цвіла земля, і річка повноводна,
І в сурми щастя грало звідусіль...

Часи голодні юности сумної
Ген-ген позаду — там, де рід мій мер...
Чому ж ти, серце, б'єшся в неспокої,
Побачивши звичайний хліб тепер?

....

В те літо я забув дитячі гри,
Немов дідусь, стома роками вбитий,
Дививсь на все з невидної гори
Чи підземеллям глибоко покритий.

Мов дикий предок, витягнений з книг,
Вишукував харчі я диким зором,
І їв усе, що лиш ковтати міг,
Забувши обережність, біль і сором.

Я так любив, я так любив книжки,
Я крав для них кожнісіньку хвилину...
А в весну ту я доторком руки
Не ворухнив друковану сторінку.

Із дивом лиш згадав увосени,
Що є книжки і зошити і школа...
Здались такими дивними вони,
Немов в житті не бачив їх ніколи...

....

Кати, кати, коли ж відплата буде
За люту смерть, яку ви нам дали?
Коли спаде важкий туман облуди,
В яку ви світ сьогодні оплели?

О прийде час жорстокої розплати,
Тремтіть, кати, — ми ще міцні, живі!..
І не втекти вам, чорні супостати,
З руками в нашій праведній крові!..

....

1973

Не питай мене, друже, чи звик
Я до всього пізніш, чи відразу, —
Я ще й досі в душі мандрівник,
Що знайшов випадкову оазу.

Коли з берега вслід кораблю
Відлітають останні привіти,
Щось терпке, як колючка жалю,
Підганяє услід полетіти.

Я не вірю що стріну колись
Тих усіх, з ким доводилось жити,
З ким зустрілися і розійшлись,
Залишивши вино недопите.

Я прощався уже з багатьма,
І скажу, що потіхи не гріли,
Ніби все це — отак, жартома:
Як птахи, піднялись, полетіли.

Не питай мене, друже, чи звик
Я до неба, до моря, до цвіту, —
Я такий, як і ти, мандрівник,
Що розшукує щастя по світу.

СИМОН ПЕТЛЮРА

Поема

I.

Рука, неначе чорне жало,
Гарячу зброю простягла,
І синє небо закружляло,
Й вогонь торкнувся до чола.

Війнули холодом каштани,
Такі їх лагідні ряди...
І мовкне серце полум'яне,
І гасне погляд назавжди.

І, може, думка пролітає,
Востаннє — чиста і швидка, —
Що це не вперше вириває
Життя підкуплена рука.

Що виявляє лють, тривогу
Рука ненависна, чужа
Злодійським пострілом з-за рогу,
Підступним помахом ножа...

2.

Нестало Петлюри! Чи чуєте, друзі-бійці?
Убито в Парижі! Чи чуєте, Київ, Полтава?
Полинула вістка, мов грім, у чотири кінці,
Полинула вістка, мов ворога стріли, кривава.

Гартовані димом і торкані смертю в боях,
Здригнулись від болю його бойові побратими.
Немає Петлюри? А ще ж недокінчений шлях,
І з ким же народ із боями до волі ітиме?

Ще бій недокінчений, кров'ю земля не зійшла,
Ще серце не вбите і мрія до волі не вбита,
Ще прийдуть діла,недокінчені світлі діла,
Дорідні, як плід золотого, достиглого жита.

Він сам же казав: перековувать будем мечі
Тоді на плуги і освячені спокоєм рала,
Коли відгримлять бойові оборонні кличі
І встане держава, що в бурях на ноги вставала.

3.

Ще поле лиш пооране,
Ще поле лиш зволочене...
О, ні, життя не зборене —
Життя оце вкорочене..!

Життя це вічно житиме,
З живими — не із мертвими,
Із славою покритими
Героями і жертвами.

З живими не розлучено
Борця, вождя умілого.
А де ж того научено —
Убивцю ошалілого?

4.

Це ти, Москва! Твої це чорні руки.
Ти всюди йдеш, як тінь важка, німа.
І там, де станеш, — чорний крик розпуки
Земля з-під ніг до неба підійма.

І там, де йдеш, кривавляться дороги,
Туди, де глянеш, хмара приплива.
Лежать мертвотно спалені облоги,
І сохнуть: ліс і ріки, і трава.

Коли б зібрати сльози всі докупи,
Що ти, кривава, витисла з очей,
Коли б покласти разом людські трупи,
Тіла тобою знищених людей, —

Над морем сліз постали б чорні гори,
Й тоді тебе на сотні тисяч літ
За напади, за сльози, смерть і горе
Прокляв би світ, увесь прозрілий світ.

5.

Це ти підіслала убивцю свого на Петлюру.
Хіба ти дивитись спокійно на нього могла,
На цю непохитну, неначе ґранітну, фігуру,
На силу, на вираз рішучий ясного чола?

На віру його в перемогу правдивого діла,
На працю невтомну, на ту непохитну любов,
Якою душа його полум'ям буйним горіла,
З якою бої він — і радощі, й муки — пройшов.

О, ні, ти не вбила його у Парижі, не вбила,
І спокою в смерті його не знайшла ти собі,
Бо він не один, бо за ним не розгромлена сила
Людей, загартованих в праці, в тяжкій боротьбі.

До тебе ненависть росла і росте, і ростиме,
І муки від тебе потроюють вибухлий гнів.
Шалій же у люті! — Народ за Петлюрою йтиме,
Його заповіти пішли від батьків до синів.

Це сталось не диво, що смерть його більшим зробила,
Що стали дорожчими обриси мертві лиця,
Бо тіло лише забирає з собою могила
Від чесного лицаря, друга, вождя і борця.

Величні діла залишаються тут між живими
І зорями сяють слова заповітів живим:
Не кидайте зброї, мечами своїми ясними
Виборюйте землю, виборюйте батьківський дім!

6.

Хилились важко, наче крила,
Над тілом рідні прапори,
І сонце золотом росило
Лице заквітчане згори.

Морозом зімкнуті повіки —
Життя нежданний перелом...
А десь степи шуміли й ріки,
І мріяв Київ над Дніпром

Про дні, як покликом металів
Заграли в буряній імлі
Грімкі слова універсалів —
Законів вільної землі,

Про дні, коли Софійські дзвони
Свободи вістку рознесли,
І за колонами колони
До бою з ворогом пішли,

Коли, мов в давній хід Батиїв,
Потоком грізної води
Пішли обороняти Київ
Від кровожерної орди...

Пішли оборонять державу,
Здобуту боєм із тюрми,
За волю, землю, давню славу
Ставали голими грудьми.

7.

Вставало у пам'яті друзів життя недожите,
Полтава далека, і вулиця рідна, і двір,
Зелені луги і лани, тиха Ворскла і квіти,
І мрії юнацькі в вечірньому сяйві сузір.

Полтавської бурси тупі і мертвотні науки,
Юнацькі гуртки семінарські, де серце росло,
Де праці нової шукали окрилені руки,
Де било водою таємне дзвінке джерело.

І книги таємні, що рвали на волю за стіни,
Що вчили любити свободу і правду, й добро,
Боротись за волю своєї землі — України,
За Київ наш славний, за села, міста, за Дніпро.

Їм слово Шевченка, мов сонце, дорогу світило,
Їм думи Франка зігрівали юнацькі серця,
У клясах похмурих мов вітром весняним шуміло:
Розмови, пісні у вечірні часи без кінця.

Хто б думав, що тихий юнак із очима сумними,
Що часом не стримає в болі гіркої сльози,
Мов дуб, розів'ється і спереду потім ітиме
У час лихоліття і слави, вогню і грози.

Усі його знали й любили, бурсацькій малечі
Він батьком і матір'ю був у шкільному дворі,
Мирив її, вчив її, й Симона лагідні речі
Розносили всюди в пошані малі школярі.

Він з книги зробив свого першого щирого друга,
В минуле далеке ходив, у широкі світи,
І рано дізнався, що чорна московська наруга
Зуміла на нас, наче камінь важкий, налягти.

І виссала кров нашу, й душу, мов гад, отруїла,
І треба з роками збиратися з силами всім,
Щоб скинути кільця гадючого чорного тіла,
Щоб дім оновити, украдений батьківський дім.

І він прислухався до кожного рідного звуку,
І він приглядався до тих, хто ставав за своє,
І він виростав, в боротьбі випробовував руку,
І вже відчував, що година розплати встає.

8.

Які тісні були ті семінарські стіни
Для юнака, що жив новим життям своїм,
Що болями болів своєї України,
Що пізнавав ідей пророчий рідний грім.

Що мріяв і ставав людиною тією,
Яка життя своє готова принести
За вибрану свою, за дорогу ідею,
Й не спиниться ніде, почавши твердо йти.

Наука не вдалась похмура семінарська,
Чи міг він там цвісти, де ще ніхто не цвів?
Полтавська РУП... Кубань. Гурток. В'язниця царська.
Утеча закордон, утеча в дальній Львів.

О, як він виріс тут, у славнім місті Львові,
Де український дух тоді так вільно грав!
Лилися тут руслом палкі слова Франкові,
У сяйві мудрих дум Петлюра виростав.

Із радістю вертавсь додому з закордону,
Окрилений, новий, змужнілий працівник,
Перо узяв собі за зброю й оборону,
Майбутній боротьби, країни провідник.

9.

Гомоніла земля українська, здригалися села,
Піднімалися крики від сірих обшарпаних стріх.
Неписьменність, нужда, доля справді така невесела,
Що боротись за долю, іти на відплату не гріх.

Десь ночами горять грізним зацвітом панські палати,
Десь конає прибитий жандарм в придорожнім рові...
Україна не спить, Україна чекає розплати,
Мріє мрії вона незабутні свої вікові.

На царів, на панів ще піднімуться гноблені, биті,
Тільки спалаху ждуть пересохлі густі бур'яни.
В стайнях коні ростуть чорногриві і легкокопиті,
Прилаштовують сідла і зброю ночами сини.

10.

Мов хвиля збурена висока,
Народ здригнувся у війні,
І здійснились слова Пророка
Про землю, збуджену в вогні,

І про врагів, що обікрали
Її безпомічну, сліпу...
А сурми радісно заграли
В лункому рідному степу.

Гей, залунали до свободи
Залізним співом сурмачі:
Вставай, вставай, вставай, народе,
Бери із схованок мечі!

Прийшла година довгожданна,
Збирайтесь в сотні, у полки,
На довговічного тирана
Ідіть, сини, ідіть, батьки!

Уставай, уставай, недобуджений краю!
Не повторяться скоро ці дні, ці роки!..
Уже царських орлів обезкрилену зграю
Розігнали з престолу повсталі полки.

Вже діди твою казку давно розказали,
Твою долю давно проспівали співці.
Боронись, боронись, боронись від навали,
Твоє щастя у тебе лежить у руці.

11.

І Петлюра повсюди, де праця нова,
Між солдатами він, між селянами — всюди...
А країна, немов навесні, ожива,
І хвилюються радісно звільнені груди.

Буде воля й земля, рідна мова дзвінка,
Буде правда своя у оновленій хаті.
Прокидається Київ, шумить, мов ріка,
Що прорвала зими береги волохаті.

Винниченко, Грушевський, Петлюра... Вони
Стали силою, розумом, серцем країни.
Це народу батьки, це народу сини,
Що зродилися й виросли враз із руїни.

О, народе, в свої героїчні часи
Ти героїв родив, як у казці, у пісні.
Дай героїв великих і в ці дні грози,
Коли хмари навколо такі лиховісні!..

Рідне військо зростає. Тверда, молода
Народилась Петлюрою зрушена сила.
Залунала богданівців чиста хода,
Полуботківський полк випробовує крила.

Вже сердюцька дивізія зброю взяла,
І полки все нові виростають, загони...
Гомонить Україна, як сад, загула,
У надіях квітучих, як в зелені, тоне.

12.

У боях його бачили в дні Арсеналу,
З вояками він був у переднім ряду,
Вибиваючи банду совєтську зухвалу,
Захищали державу свою молоду.

Дивувались бійці, що вже бачили війни,
Ідучи у вогонь нагрізніших атак,
На лице його впевнене, мудре, спокійне,
Ніби певного успіху різьблений знак.

І приборканий був заколот той червоний,
І Петлюрне ім'я було між тими,
Хто повів вояків на цей бій оборонний,
Хто обличчям вогонь зустрічав і грудьми.

13.

До гір, лісів, найдальших далів
Заграли в буряній імлі
Грімкі слова Універсалів —
Законів вільної землі.

Дні, що сповнили теплою гордістю серце усяке,
Вільно вітер повіяв і вільно дихнулось усім.
Наче здійснились віщі, написані долею знаки,
На твоєму шляху, батьківщино, на полі твоїм.

Українська Республіка! Волею, ділом народу,
І свій прапор, і герб, і свій гімн — і життя молоде!..
Але чуєш: та то ж грізні сурми із півночі й сходу,
То сусід уже твій на грабунок кривавий іде.

Знов Батий! Знов Батий, не один, а Батиї й Батиї,
І червоні, і чорні, і білі, ідуть та й ідуть, мов чума.
Знову тягнуться руки до тебе, до вільної шиї,
Що збулася недавно чужого важкого ярма.

Скільки це вже разів? Ці бої загриміли громами,
А луна десь озвалася: там і отам, і отам...
Всі бої, що стоять, мов стовпи верстовії, за нами,
Що вперед із минулого стежку показують нам,

Юнаки і батьки, і діди, уставайте, вставайте,
Як у давні роки, на нерівну, на захисну рать,
Нехай ворог тут смерть свою підлу, заслужену знайде,
Нехай ляже кістьми там, де зайди навіки лежать.

14.

Скільки разів усе падало ніби додолу,
Сум, безнадія лягала, мов тінь, на серця.
І він виходив з вагону, уставши з-за столу,
З вірою, твердо, ходою вождя і бійця.

Словом гарячим утому підступну відгонив, —
Віру приносив до тих, хто в невіру впадав, —
Двоїлась сила голодних і хворих загонів,
І, мов оновлений, воїн у бій виступав.

Ніби забувши про себе, про втомлене тіло,
Про сивину, що лягала так рано до скронь,
Йшов він туди де найтяжче громами гриміло,
Йшов він туди, де палав найгрізніший вогонь.

15.

В часи найтяжчі випало прийняти
Йому до рук вітчизни рідний стяг —
Попалений, постріляний, потятий
В нерівних, славних визвольних боях.

Останніх битв гіркі, пекучі кроки
Він перейшов з бійцями нарівні,
І він тримав це знамено високе,
Неначе сонце, гордо в вишині.

Тоді, коли найтяжче небо сіре
Вкривало шлях із чотирьох кінців,
Він звідкись брав таке проміння віри,
Що йшов і вів немов нових бійців.

А схід гримить, а північ б'є грозою,
А південь тисне плавом сірих лав...
Невже тепер прощатися з тобою,
Республіко, жорстокий час настав?

16.

Чорний сніг і рілля... І дороги—розтоптана глина.
Бур'яни, сірі хати, криниць мовчазна глибина.
Полустанків змертвілих мовчанка сумна, —
Замовкає, змовка після бурі й громів Україна.

Переходять загони, уламки дивізій розбитих
Від села до села, від лісів до знайомих лісів...
Гостра відступу біль. Втома — в тиші людських голосів,
В перестрілах останніх, в колесах, у кінських копитах.

Нестає уже сили, а орди червоні — як тіні,
У очах в них—ненависть і голод, жадоба і лють.
Скоро-скоро всю землю уже українську заллють,
Й запанує Росія ізнов, як колись, в Україні.

І нема допомоги нізвідки. Приплющеним оком
Поглядає на землю і другий, і третій сусід.
І Петлюра із болем в туманний вдивляється схід,
Де наїзник пливе своїм сірим нестримним потоком.

Що це? Орлика доля, що вийшов у мандри із дому
Після бою нерівного з ворогом тим, що й тепер?
Може, доля Мазепи, що тихою смертю помер
На потіху і радість цареві московському злому?

Ні, це бій не останній! Народу не можна убити,
Будуть мрії його у неволі новітній цвісти.
То нічого, що кров'ю потоптане поле залите,
Що попалені хати, що знищені боєм мости.

Ще нікому свобода сама не летіла у руки,
Наче птиця казкова із вічно зелених гаїв.
Вже за неї вмирали, найтяжчі приймаючи муки,
Наші предки далекі у скреготі й громі боїв.

Воля кропиться кров'ю чужою і кров'ю своєю,
І не сохне та кров, а у жилах тече, мов жива.
Чи вона не вела нас тепер усією землею,
Чи вона не кричала старих заповітів слова?

Ні, це бій не останній! Ще кулями віри не вбито,
Молодих ще героїв народить земля для борні!
Це-весна боротьби, а ще спереду — соняшне літо,
А ще спереду дні, України майбутнього дні.

17.

До останку ще сила не зламана,
Будуть битви ще грізні жнива.
І бійці Головного Отамана
Чують віщі, бадьорі слова.

Ще дорогами і перелогами
Будуть армії з піснею йти,
І діла наші знов перемогами
Будуть, наче садами, цвісти.

Не дивімось в майбутнє з невірою,
Не лякаймося втрат і невдач.
Прийде час — над неволею сірою
Просурмить наш військовий сурмач.

18.

Не загубитись у диму невдач,
Не отруїтись лиха гіркотою!..
Війна — не гра, і командир — не грач,
Що вірить в добру долю над собою.

Війна — це бій, це зустріч двох вогнів,
Змагання сили, вірою підкуте,
Любов і сила, і народній гнів,
П'янке вино і вбивчий смак отрути.

О, він узнав всі мудрощі війни,
Пройшовши всі її шляхи гримучі.
Тепер він бачив чітко з далини
Усі яри, усі долини й кручі.

Тепер він бачив хиб гірку вагу,
Яку не зміг ніхто перебороти,
Тепер він бачив пору дорогу
Із безліччю найтяжчої роботи.

Як мало сил було для цих змагань,
Які слабі були ще наші крила!
Збудила нас зненацька рання рань
Й на землю громом немічних звалила.

Як тяжко стримать в вихорі було
Слабим кільцем Республіки законів
За всі століття накипіле зло,
Сваволю банд, гуртів, дрібних загонів!

О, як вогонь партійних міжусоб
Підточував військові пляни, ходи!..
Страшніша всіх страхітливих хвороб —
Хвороба дрібничкової незгоди.

Коли всі сили ув один кулак
Вкладали ми одним поривом дружним,
Яким вогнем палав тоді вояк,
Яким він був бадьорим і потужним!

Він, мов Антей, що сили брав земні,
Творив діла, писав у книгу слави,
Вдивляючись, як сяє в далині
Золотоверхий маєстат держави.

Були ми сами в вогнянім кільці,
В смертельних мурах фронту і бльокади.
Здригнулась зброя в зраненій руці...
Та ще не час ні падать, ні вмирати!

О, він узнав всі мудрощі війни,
Всіх успіхів і всіх невдач причини!..
Тепер він бачив чітко з далини
Усі яри, всі кручі, всі долини...

До останку ще сила не зламана,
Ще душа наша ціла, жива!
І бійці Головного Отамана
Чують віщі, бадьорі слова.

19.

Вставало у пам'яті друзів життя недожите,
Шляхи і стежки, де людина ця рідна пройшла.
Над тілом — мов хвилі, травневі оплакані квіти,
Барвисті і чисті, як всі його думи й діла.

Петлюрине ім'я... Не згине, ніколи не згине,
Щороку боєць, його син, його внука і внук
У травні згадають землі українського сина,
Що впав у Парижі від ката підкуплених рук.

Петлюрине ім'я... Мов прапор святий жовто-синій,
Для ворога—пострах, для нас—непохитна любов.
Він житиме з нами у мрії у нашій єдиній —
Прийти до мети, до якої Петлюра ішов!

Травень, 1961 р.

ЗМІСТ